

УДК 02:929:94(477)(049.32)

[http://doi.org/10.18524/2304-1447.2018.2\(20\).145522](http://doi.org/10.18524/2304-1447.2018.2(20).145522)

Левченко Валерій Валерійович,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету
вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна
тел.: (048) 728 31 18
e-mail: levchenko_lav@ukr.net

Левченко Галина Сергіївна,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Єлисаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (048) 723 58 42
e-mail: levchenkoukrlav@ukr.net

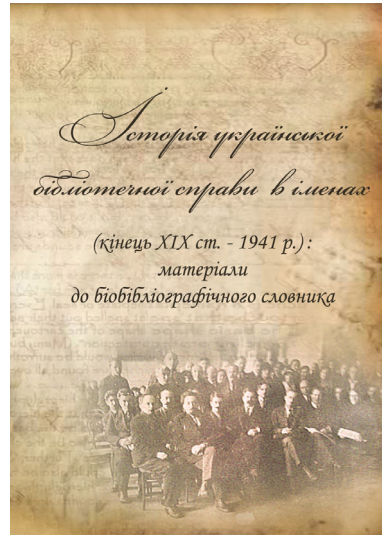
**ЖИТТЄДАЙНЕ ДЖЕРЕЛО СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОЇ
БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В ПЕРСОНАЛЯХ**

Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. – 1941 р.) : матеріали до біобібліографічного словника / авт.-уклад. Л. В. Гарбар ; редкол.: Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна, В. І. Попик [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – Київ, 2017. – 616 с.

Моя батьківщина там, де моя бібліотека.

Еразм Роттердамський¹

У 2018 р. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського презентувала широкому загалу нове видання – «Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. – 1941 р.): матеріали до біобібліографічного словника». У цьому виданні крізь призму біографічних і біобібліографічних даних окремих постатей відтворюється багатопланова картина українського бібліотечного минулого за період від кінця XIX до середини XX ст. Ми впевнено вказуємо на середину XX ст., тому що, незважаючи на обмеження верхньої хронологічної межі видання 1941 р., багато хто із згаданих у ньому діячів бібліотечної справи продовжував свою діяльність у повоєнні 1940-ві та 1950-ті рр.

[Іл. 1] Оpubлікована праця представляє собою довідкове видання, автором-укладачем якого є науковий співробітник Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Л. В. Гарбар. Її плідна праця сприяла реалізації ідеї створення довідкового видання, що охоплює понад півстолітню історію бібліотечної справи в Україні. Появу нового та цілком професійно виконаного словника такого роду, у тому числі високий поліграфічний вигляд видання, варто всіляко вітати, він заслуговує на оцінку з боку представників наукового співтовариства як його потенційних користувачів.

Підготовка та видання науково-довідкового словника подібного обсягу та якості – важливий показник дисциплінарного розвитку будь-якої галузі науки. Не стала винятком й історія бібліотечної справи. Біобібліографічні словники апріорі є особливо складним жанром академічного письма, що заслуговує на окрему додаткову увагу та оцінку.

Матеріали до біобібліографічного словника виконано в класичному жанрі науково-довідкового посібника. Науковий апарат видання містить усі атрибути наукового жанру та відповідає сучасним вимогам до наукових видань: перелік основних праць, список літератури, посилання на архівні джерела, розміщення портретів, Інтернет-ресурси (при наочності останніх двох позицій), дотримання прийнятої чітко структурованої форми подання матеріалу. Репрезентацію багатогранної наукової діяльності українських фахівців бібліотечної справи виконано за принципом уміщення до словника біографічної та бібліографічної інформації щодо 1710 персоналій. Заявлений формат подачі матеріалу автору-укладачу в цілому вдалося витримати. Зрозуміло, що окремі статті, які відрізняються обсягом від більшості в десятки разів, а то й більше, пов'язано не тільки з різницею масштабу досліджень тієї чи іншої персоналії, а, у першу чергу, із джерелами словникової інформації про того чи іншого бібліотекаря, які вдалося або не вдалося використати автору-укладачу словника.

Безперечною цінністю рецензованого видання є використання, як джерельної бази видання, документальних матеріалів, переважно особових справ діячів бібліотечної мережі в Україні, що зберігаються у

фондах центральних і місцевих державних архівах. Тому, всупереч прийнятій у словниках формі, автор-укладач зазначеного словника у більшості статей указує друковані та архівні джерела інформації. Відповідно значна частина словникових нарисів має не компілятивний, що прийнято у виданнях довідникового формату, а науково-дослідний, авторський характер, що сприяв зібранню та публікації самим автором-укладачем нового історіографічного й бібліографічного матеріалів. Цей факт переводить словник із розряду звичайних біобібліографічних видань в категорію навчальних та науково-довідкових посібників. Ще більшої значущості словнику додало б розміщення загального списку використаних архівосховищ і всіх переглянутих одиниць зберігання.

У представленій панорамі репрезентації біографічних довідок співробітників бібліотек різних рівнів (університетських, наукових, публічних, сільських, дитячих тощо) знайшлося місце як відомим, так і призабутим діячам бібліотечної справи в Україні. Дані про деяких із них, імена яких залишалися лише на сторінках рукописів або друкованих видань, вдалося встановити автору-укладачу тільки за матеріалами архівних джерел та за згадками в опублікованих документах. Зрозуміло, що такий обсяг матеріалу зажадав багаторічної копійної роботи зі збору фактологічного та іконографічного матеріалів, скрупульозного пошуку історичних джерел уточнювального характеру, але незважаючи на це не всі імена співробітників української бібліотечної мережі зазначеного періоду потрапили до словника (с. 6–7). Тому автор-укладач свідомо підкреслює в передмові, що в словник уміщено тільки ті матеріали, якими він володів на момент підготовки видання, що вичерпних знань про минуле всіх бібліотекарів поки не існує, а це, у свою чергу, «дозволяє побачити подальшу перспективу досліджень та буде спонукати науковців із різних бібліотек України та зарубіжжя до вивчення біографій та поповнення запропонованого довідника» (с. 7).

У самій назві наукового видання відображено основне завдання словника – формування цілісного уявлення про бібліотечну справу зокрема та про культурне життя за тривалий період часу в цілому, який переважно припадає на карколомні історичні події першої половини ХХ ст. Гарбар Л. В. зібрав унікальні архівні документи, залучив рідкісні та малодоступні опубліковані джерела, в яких містяться ексклюзивні відомості щодо професійного життя багатьох діячів культури. На сторінках словника перед читачем на тлі характерних прикмет епохи представлені цікаві факти щодо біографій багатьох українських бібліотекарів.

Сучасне вітчизняне бібліотекознавство в працях, присвячених проблемі збереження історичної пам'яті про культурну спадщину, базується

не тільки на принципах, які враховують загальнозначущі риси національної культури, а й на локальних особливостях культури окремих регіонів. Регіональні особливості культурного минулого, самобутні, яскраві події та непересічні особистості стають важливим додатковим компонентом історії загальноукраїнської бібліотечної справи, органічно вбудовуються в культурне минуле на теренах України.

Автор-укладач словника вводить до наукового обігу нові імена, враховує навіть скупі відомості про багатьох призабутих українських бібліотекарів. Привертають увагу матеріали, пов'язані з багатьма родинами бібліотекарів (Брунів, Вікулів, Гейслерів, Горунівичів, Де-Рібасів, Дорошенків, Дяківських, Єфремових, Іванців, Каганських, Кордтів, Країнських, Кримських, Куликівських, Любанських, Марковських, Миловидових, Михайловських, Мініцьких, Могилянських, Новицьких, Оксманів, Перліних, Піскорських, Радзівєвських, Ракітних, Садків, Сандлерів, Сімовичів, Скабаллановичів, Скрипчинських, Сумцових, Телятникових, Тутковських, Шестерикових та інших), представники яких створювали і зберігали бібліотечні традиції поколінь, формуючи механізми культурного успадкування. Представлені матеріали свідчать, що автор дотримується позиції тих вчених, які вважають, що в історичних відомостях немає дрібниць, для можливих майбутніх досліджень важливі будь-які, навіть короткі відомості щодо історії минулих років.

Через різний характер та зміст суспільно-політичні, соціально-економічні та культурні обставини повсякденного життя багато бібліотекарів минулих століть були пов'язані з місцем професійної діяльності недовгий час. Іноді короткочасність їх перебування в одній установі пояснювалася від'їздом на навчання або працевлаштування до інших міст, на підставі побутових справ, переїздом до інших міст інших країн. Тому частина їхніх творчих успіхів пов'язана з багатьма різними містами, регіонами, країнами, де вони демонстрували свої професійні якості. Наприклад, деякі співробітники бібліотечної мережі Одеси, які в 1910–20-х рр. починали в ній свій шлях та сформувалися як висококваліфіковані фахівці бібліотечної сфери, згодом продовжили свою діяльність в інших бібліотеках СРСР, де й застосували свої професійні навички. Наприклад, Й. М. Троцький (Тронський) свій досвід використав у роботі Державної публічної бібліотеки імені М. Є. Салтикова-Щедріна (Ленінград), де працював з 23 червня 1924 р. та пройшов шлях від помічника бібліотекаря до консультанта із загальних питань класифікації. У червні 1930 р. він увійшов до складу комісії з реорганізації структури бібліотеки за функціональним принципом, але вже в грудні був переведений до відділу обробки, де очолив групу з його систематизації. Також «одеський»

досвід бібліотечної роботи з часом використовував Й. Л. Вайнштейн. Декілька років він завідував бібліотекою Ленінградського державного університету. З вересня до листопада 1929 р. вченим керівником бібліотеки Інституту Маркса-Енгельса при ЦВК СРСР працював І. С. Вугман, який пізніше очолював фундаментальну бібліотеку Московської сільськогосподарської академії імені К. А. Тімірязєва, був співробітником Інституту бібліотекознавства, Всесоюзної книжкової палати та Державної бібліотеки СРСР імені В. І. Леніна, одним із перших професорів кафедри бібліотекознавства Московського бібліотечного інституту. У 1930-х рр. Я. З. Берман працював у Державній публічній бібліотеці імені М. Є. Салтикова-Щедріна². Таким чином, велика кількість українських бібліотекарів особистим досвідом сприяла розвитку та налагодженню діяльності бібліотечної справи в інших містах (Ленінград, Москва та інші), республіках (РСФРР), а згодом – в інших країнах (Російська Федерація). З іншого боку, іноді інші центри культури різних міст і країн «віддавали» частину свого інтелектуального потенціалу українським книгосховищам. Тому Л. В. Гарбар у багатьох випадках намагався простежити доступні біографічні відомості та творчі досягнення українських бібліотекарів у бібліотечних мережах інших країн, максимально акумулюючи наочний дослідний та іконографічний матеріал, створюючи цілісні портрети представників українського бібліотечного простору, хоча в деяких випадках (Й. Л. Вайнштейн, І. С. Вугман та інші) це не вдалося зробити.

Реагуючи на прохання автора-укладача з метою усунення певних недоліків і помилок для удосконалення підготовленого ним біобібліографічного словника (с. 8) висловлюємо деякі побажання та пропозиції. Прикрою стороною видання виступає відсутність портретів діячів бібліотечної справи. Цей нюанс Л. В. Гарбар вирішив замінити посиланнями на джерела, у випадку наявності даного, де представлено портрет персоналії, але при користуванні словником це не вирішує бажання читача зіставити біографічний матеріал із візуальним сприйняттям портрету конкретної постаті. Крім персональних портретів, бажано було б до видання додати добірку так званих «робочих моментів» бібліотекарів, експозицій і виставок у бібліотеках та інших подібних сюжетів зазначеного в словнику хронологічного періоду. Образотворчий ряд багато додав би до повідомлень статей словника та більш виразно передав би дух різних епох, пережитих бібліотекарями в першій половині ХХ ст. Також варто було б подати іменний покажчик авторів, праці яких використані як джерельна база, бо інтелектуальний доробок багатьох дослідників укра-

їнської бібліотечної справи має ймовірність залишитися непоміченим та невикористаним наступними дослідниками цієї сфери культури.

Висловлені нами неминучі поради і побажання з метою вдосконалення в майбутньому словника жодним чином не знижують його пізнавальної й меморативної цінності та не применшують заслуг автора-укладача Л. В. Гарбар. Бібліографічний словник, безумовно, буде затребуваний не тільки тими, для кого цікава історія бібліотечної справи. Наукова значимість, об'єктивність і масштаб рецензованого словника зацікавлять широкий загал та дослідників вітчизняної культури. Усе вищезазначене дає можливість позитивно оцінити та впевнено рекомендувати видання «Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. – 1941 р.): матеріали до біобібліографічного словника» для користування як науковцям, так і широкому загалу читачів.

Примітки

¹ Душенко К. В. Большая книга афоризмов. Изд. 7-е, испр. М. : Эксмо, 2003. С. 51. Переклад афоризму з російської мови на українську – авторів рецензії.

² Див.: Левченко В. В. Судьбы сотрудников научной библиотеки Одесского университета на фоне социально-политических трансформаций первой трети XX века. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство.* Одеса, 2013. Т. 18, вип. 1 (9). С. 26–49 ; Левченко В. В. Роль вчених-свреїв Одеси у розвитку бібліотечної справи в СРСР (20–30-ті роки XX століття). *Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України : III Краєзнав. читання пам'яті Петра Тронька* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 12 листоп. 2015 р.). Київ, 2015. С. 114–118 та ін.

Надійшла 25.09.2018 р.